

УДК 37.041: 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-27>**Ганна ПРОЦИК,***orcid.org/0000-0003-0928-636X**аспірантка кафедри педагогіки та менеджменту освіти**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**(Тернопіль, Україна) anya_protsik@ukr.net*

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено аналіз педагогічних і психологічних підходів до визначення дефініцій «самостійність» і «самостійна робота». Окреслено основні завдання, які постають перед вищою школою у світлі вимог національної та світової систем освіти. Зосереджено увагу на ключовій меті вітчизняної освіти – забезпеченні повноцінної підготовки молоді до самостійного життя та майбутньої професійної діяльності. Акцентовано на тому, що у зв'язку із входженням нашої країни у єдиний європейський простір перед вищою школою ставляться вимоги щодо впровадження відповідних норм, методів, форм організації навчального процесу, використання уніфікованої системи оцінювання знань студентів тощо. Зауважено, що наявність зворотного зв'язку від студента до викладача є важливим елементом навчального процесу, оскільки метою навчання, окрім передачі здобувачу освіти певного обсягу знань і вмінь, є формування здатності самостійно керувати особистим розвитком, поновлювати свої знання відповідно до вимог часу. Зроблено порівняльний аналіз навчальних планів вітчизняних і зарубіжних ЗВО щодо співвідношення часу, який відводиться на аудиторні заняття та самостійну роботу студентів у межах навчального предмету. Зауважено, що самостійна навчальна діяльність здобувачів вищої освіти зарубіжних освітніх закладів відрізняється від вітчизняних не лише обсягом годин, а й розумінням студентами її ролі та сутності, мотиваційною спрямованістю, навичками самостійного опрацювання, рівнем самоконтролю. Перераховано чинники, які впливають на активізацію пізнавальної діяльності студента. Показано роль викладача у самостійній аудиторній і позааудиторній діяльності студента. Зосереджено увагу на мотивації та вольових якостях як невід'ємних факторів творчої діяльності студента. Наголошено на важливості контролю з боку викладача на різних етапах самостійного виконання завдань студентами задля забезпечення результативності.

Ключові слова: самостійна робота студентів, пізнавальна діяльність, методи організації самостійної діяльності, роль викладача, свідомо відповідальність студента, суб'єктно-суб'єктні відносини, аудиторна та позааудиторна самостійна діяльність.

Hanna PROTSYK,*orcid.org/0000-0003-0928-636X**Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Management of Education**Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University**(Ternopil, Ukraine) anya_protsik@ukr.net*

INDIVIDUAL STUDENTS' WORK AS A PRECONDITION OF COGNITIVE ACTIVITY

This article is analysed the meaning of the terms "independency" and "individual work" from the pedagogical and psychological point of view. The main tasks that higher education is facing in the light of national and world systems of higher education requirements is highlighted. After all, the key goal of national education is to ensure full preparation of young people for independent living and future professional activity. In addition, it should be noted that due to the entrance of our country into the single European space, higher education is required to implement certain rules, methods, forms of organization educational process, the use of a unified system of student's knowledge assessment, etc. It is said that the presence of feedback from student to teacher is an essential element of the educational process, because the purpose of learning, beside transferring a certain amount of knowledge and skills, is to learn how to manage personal development, to update their knowledge according to time. For comparison, the ratio of time that is given in the curricula of disciplines for classes and individual work of students in domestic and foreign educational institutions is shown. It is noted that, unfortunately, students' individual educational activities of foreign and domestic educational institutions differ not only in the amount of time given, but also in students' understanding of its role and essence, motivational orientation, skills of self-study, level of self-control. The factors influencing the activation of student's cognitive activity are listed. The teacher's role in the process of student's individual classroom and overclassroom activities is revealed. Attention is paid to motivation and willpower as an integral factor in the

successful student's creative activity. It is emphasized on the importance of control, teacher's control, at different stages of individual performance of tasks for effectiveness.

Key words: *independent students' work, cognitive activity, methods of organizing independent activity, teacher's role, student's conscious responsibility, subject-subject relations, classroom and out of classroom individual work.*

Постановка проблеми. Організацію процесу самостійної навчальної діяльності студентів можна вважати педагогічною проблемою, розв'язання якої потребує налагодження ефективного освітнього процесу, побудови суб'єктно-суб'єктних відносин між викладачем і студентом, забезпечення зворотного зв'язку від студента до викладача. Зауважимо, що метою навчання є не лише передача студенту певного обсягу знань і вмінь, а й формування здатності до саморозвитку, самовдосконалення відповідно до вимог часу та суспільства. Здобувач вищої освіти повинен нести особисту відповідальність за якість і продуктивність свого навчання.

Перед вищою школою постають важливі завдання щодо формування у студентів готовності до самоосвіти, розвитку творчих здібностей, наукового світогляду, системи сучасних професійних знань. Із психологічного погляду самостійне оволодіння знаннями має стати для здобувача вищої освіти цілеспрямованим процесом пізнання. Планування й організація самостійної роботи студентів, визначення її ролі та місця у навчальному процесі, пошук умов підвищення ефективності викликає дедалі більший теоретичний інтерес педагогів і науковців.

Успішним процес формування знань, набуття навичок і вмінь під час навчання у вищій школі може бути лише за умови активної навчальної діяльності студента, прояву його вольових якостей, прагнення до самоосвіти, самоконтролю та самодисципліни.

Аналіз досліджень. Проблема формування самостійності в педагогічній науці не є новою. Роль самостійної роботи осмислювалася такими відомими педагогами минулого, як Я. Коменський, А. Дістервег, К. Ушинський, Й. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. О. Сухомлинський. Ця тема є предметом зацікавлення науковців-сучасників, зокрема педагогів П. Підкасистого, О. Савченко, Ю. Бабанського, С. Архангельського, Г. Щукіної, А. Алексюка, Б. Єсіпова, І. Лернера, М. Махмутова та ін. Питанню самостійності присвячені наукові розвідки психологів С. Рубінштейна, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, А. Петровського та ін.

Особливостям самостійної роботи студентів присвячено низку дисертаційних досліджень, у яких висвітлені аспекти: формування індивідуаль-

них стратегій самостійної пізнавальної діяльності (О. М. Бондаревська), дидактичних засад індивідуалізації самостійної навчальної діяльності (А. В. Бугра), розвиток пізнавальної самостійності у здобувачів вищої освіти (В. І. Довганець), дидактичних умов формування вмінь самостійно-пізнавальної діяльності (Г. Б. Захарова), педагогічних засад організації контролю за самостійною роботою студентів (Л. Я. Крукевич), формування німецькомовної компетентності ЗВО у процесі самостійної роботи (Н. М. Ленюк), дидактичних умов індивідуалізації самостійної навчальної діяльності (М. В. Малоіван), умінь і навичок самостійної роботи (Л. В. Савенкова), дидактичні умови застосування інформаційно-комунікаційних технологій в організації самостійної навчальної діяльності (О. О. Цись).

Мета статті – розкрити суть дефініції «самостійність», визначити зв'язок між самостійною роботою та пізнавальною діяльністю, розглянути методи організації самостійної роботи, які сприяють розвитку пізнавальної активності студентів.

Виклад основного матеріалу. У Національній доктрині розвитку освіти від 2002 р. (Доктрина, 2002) йдеться про те, що освіта є стратегічним ресурсом покращення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. З огляду на це держава має приділяти належну увагу і фінансову підтримку навчальним закладам освіти, заохочувати інноваційну діяльність, творчість і креативність. У свою чергу, забезпечення інноваційного розвитку освіти створюватиме умови для самоствердження та самореалізації особистості протягом життя.

Відповідно до доктрини необхідне створення умов для розвитку особистості та творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати та навчатися протягом життя (Доктрина, 2002). Із цих положень випливає, що навчання, самореалізація, самоствердження, творчі починання та креативність повинні мати перманентний характер, вони не повинні тривати лиш під час навчання в університеті, і лише завдяки навчанню протягом життя є можливість досягнути покращення добробуту суспільства.

Світ, наука, техніка перебувають у постійній динаміці, саме тому своєчасного оновлення потре-

бують зміст, форми, методи організації навчання, аби «йти в ногу із часом», щоб мати можливість зацікавити сучасного студента, змотивувати і допомогти знайти свій інтерес у житті.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є:

- особистісна орієнтація освіти;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Відповідно до положень доктрини держава повинна забезпечувати (Доктрина, 2002):

- виховання особистості, підготовленої до життя і праці у світі, що змінюється;
- формування у дітей і молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці;
- інноваційний характер навчально-виховної діяльності.

Мобільність молодих людей є надзвичайно цінною рисою у швидкоплинному та швидкозмінному світі, адже це вміння дає можливість адаптуватися до змін і бути продуктивним за будь-яких умов. Моральність, толерантність до інших культур і націй – одні з найцінніших рис, які повинні культивуватися в молодих людях, адже є «фундаментом» для розвитку інших, не менш важливих, цінностей і рис особистості.

Поєднання освіти та науки є умовою модернізації системи освіти, головним чинником її подальшого розвитку. Відповідно до Національної доктрини (Доктрина, 2002) пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення є надзвичайно важливим завданням. Саме педагогічні працівники є безпосередніми учасниками взаємодії з молоддю, і від їхньої майстерності, вміння подати матеріал, мотивувати та зацікавити значною мірою залежить результат знань студентів із предмету, тому так важливо професійно вдосконалювати вміння та навички викла-

дачів, проходити тренінги, навчання, підвищення кваліфікації, адже це завжди додаткове джерело натхнення, обмін думками й ідеями.

Самостійна навчально-пізнавальна діяльність студента є багатогранною. Формування пізнавальної самостійності як якості особистості є актуальною, адже вона є рушійною силою на всіх етапах навчання в університеті. Вагому роль в організації такого виду діяльності відіграє мотивація – спонукання до змін і розвитку.

За сучасними світовими та національними стандартами освіти самостійна творча робота студента є основною формою в навчальному процесі. У навчальних планах для конкретної навчальної дисципліни відводиться значний обсяг годин для самостійної роботи. Теми, які виносяться на самостійне опрацювання, включаються в запитання для контролю на заліках та екзаменах на рівні тем, що розглядаються на аудиторних заняттях. У більшості високорозвинених країн співвідношення часу, який відводиться на аудиторну та самостійну роботу, може становити 1:3,5, а у вітчизняних закладах вищої освіти співвідношення аудиторної та самостійної роботи студентів може становити 1:2 (Грицюк, 2011: 10). На жаль, нині самостійна навчальна діяльність студентів зарубіжних і вітчизняних ЗВО різняться не лише обсягом годин, а й розумінням студентами її ролі та сутності, мотиваційною спрямованістю, навичками самостійного опрацювання, рівнем самоконтролю.

Самостійна робота є основою майбутньої самоосвіти спеціаліста, формує відповідну мотивацію та навички, потребу до постійного самовдосконалення, самоосвіти, розширення світогляду (Петрикович, 2008: 40). Основою такого виду діяльності є його пізнавальна активність, тобто стійкий інтерес до певного навчального матеріалу.

Головною метою самостійної роботи є розвиток самостійності студента, здатність організувати свою діяльність без сторонньої допомоги. Такий вид діяльності виконує не тільки освітню, але й виховну функцію, адже під час її виконання студент навчається самостійно вирішувати проблему, приймати власні рішення та нести за них відповідальність (Король, 2009: 36).

«Самостійність» у педагогічній літературі має різні визначення і розглядається як потреба й уміння самостійно мислити, формулювати питання, нову проблему та самостійно їх вирішувати (В. Давидов, М. Данілов); готовність і потреба виконувати без сторонньої допомоги нові завдання та знаходити нові способи їх вирі-

шення (Б. Єсіпов, І. Лернер, П. Підкасистий); як інтегрована якість або властивість особистості (А. Щербаков); як найважливіша якість особистості, що є основою творчої спрямованості людини (Ю. Кулюткін) (Таран, 2007: 139).

Якісне впровадження у навчальний процес самостійної навчально-пізнавальної діяльності вимагає аналізу самого поняття «самостійна робота». Цілий синонімічний ряд можна навести до прикладу при розгляді поняття «самостійна робота» – «самостійність», «самоосвіта», «самостійний», «незалежність», «автономія», «самостійна діяльність», «самоорганізація», «індивідуальність» і саме такі варіації цього поняття ми знаходили в науковій літературі.

Автори Психологічного словника трактують поняття «самоосвіта» як самостійну діяльність суб'єкта, спрямовану на оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками та на вдосконалення набутих (Психологічний словник). Філософський енциклопедичний словник за редакцією І. Шинкарука дає таке визначення поняттю «самоорганізація»: активний процес формування, відтворення, збереження або удосконалення організації складної динамічної системи, що забезпечує її нормальне існування і функціонування як цілісного утворення (Філософський енциклопедичний словник, 2002). За визначенням авторів Великого тлумачного словника сучасної української мови «самостійний» – це той, який здійснюється, від-

бувається і т. ін. без інших, самотній (Великий тлумачний словник, 2004). У свою чергу автори Словника української мови (СУМ) поняття «самостійний» визначають як «здатний діяти сам, без сторонньої допомоги чи керівництва, здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін.» (СУМ, 1970–1980).

Науковець П. Підкасистий дефініцію «самостійна діяльність» розглядає як цілеспрямований процес, що організовується і виконується у процесі навчання для розширення конкретних навчально-пізнавальних завдань (Підкасистий, 1985).

Для більшої наочності узагальнимо дефініції цього терміна у табл. 1.

Шукаючи зарубіжні видання для тлумачення поняття «самостійна робота», ми звернули увагу на тлумачні словники та праці відомих у своїй галузі науковців. Автор німецького орфографічного словника Duden поняття «самостійний» пояснює як «той, що не контролюється ззовні, вільний у своїх діях, незалежний від інших» (Duden, 2017). Автор французького словника Dictionnaire du Francais LE ROBERT&CLE international дає пояснення поняття «індивідуальність» – це характеристики, за якими людина чи річ відрізняються від інших (Dictionnaire du Francais, 2006). Автори англomовного словника Oxford Advanced Learner's Dictionary та словника Oxford Learner's Thesaurus інтерпретують поняття «самостійна робота» як діяльність із вивчення чогось без допомоги чи

Таблиця 1

Дефініція поняття «самостійна робота» у працях вітчизняних вчених і в українських тлумачних словниках

Автор	Структура поняття				
	1	2	3	4	5
Психологічний словник	+				
Великий тлумачний словник сучасної української мови		+			
Словник української мови (СУМ)		+	+		
Філософський енциклопедичний словник				+	
П. Підкасистий	+				+

Примітки:

1. Самостійна діяльність суб'єкта, спрямована на оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками та на вдосконалення набутих.
2. Який здійснюється, відбувається і т. ін. без інших, самотній.
3. Здатний діяти сам, без сторонньої допомоги чи керівництва, здатний на незалежні дії, вчинки і т. ін.
4. Активний процес формування, відтворення, збереження або удосконалення організації складної динамічної системи, що забезпечує її нормальне існування і функціонування як цілісного утворення.
5. Цілеспрямований процес, який організовується і виконується у процесі навчання для розширення конкретних навчально-пізнавальних завдань.

втручання вчителя (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2015, Oxford Learner's Thesaurus, 2008). Російський педагог Б. Єсіпов вважає, що самостійною роботою є робота, яка виконується без безпосередньої участі педагога (Єсіпов, 1961). І. Харламов дає таке пояснення: активна пізнавальна самостійна діяльність студента (Організація самостійної роботи, 2003).

Для більшої наочності узагальнимо дефініції цього терміна у табл. 2.

Педагоги-сучасники пишуть про те, що діяльність особистості є механізмом, який дозволяє перетворити сукупність зовнішніх впливів у власні розвивальні зміни. Діяльність розуміється як навмисна активність людини, а мета навчання полягає у формуванні у студента вміння діяти. Головною суперечністю сучасної освітньої практики є те, що молода людина, обравши собі майбутню спеціальність, недостатньо активна у навчанні та не завжди здатна самостійно організувати свою діяльність (Захарова, 2014: 9). Відзначимо, що саме через власну діяльність людина засвоює знання, досягає відповідного рівня особистісного росту.

Самостійна робота студентів:

- виконується в аудиторіях під керівництвом викладача,
- здійснюється у позааудиторний час, без прямого керівництва.

Зазначимо, що самостійна робота не є хаотичним процесом, безформною та неструктурованою

діяльністю студента. Як і будь-який вид активності, навчальна діяльність є процесом вирішення певних завдань. Відмінність навчальних завдань від інших полягає у тому, що метою перших є зміна самого суб'єкта, котрий опановує певні способи дій, а не зміна предметів, із якими діє суб'єкт (Бойко, 2009: 20).

До активних методів навчання належить творча письмова робота, творча вправа, дослідницька робота, метод проектів, тобто завдання, що дають широкий простір для фантазій і вимагають самостійного вивчення проблеми, збирання фактів, обміркування способів перевірки та шляхів вирішення.

Необхідними етапами самостійної пізнавальної діяльності є: постановка мети діяльності, розробка системи проблемних завдань, визначення об'єкта діяльності, вибір засобів діяльності, вирішення завдань, перевірка результатів (Овчаренко, 2005: 19). Організація самостійної пізнавальної діяльності – це складний, багатокомпонентний процес, який передбачає послідовність, взаємопов'язаність, відповідність конкретному етапу навчання.

Прикладом побудови навчальних занять за принципами діяльнісного підходу може бути відома сьогодні у європейських країнах «тьюторська» система навчання (Кобрій, 2009: 120), яка передбачає творчу навчальну діяльність студентів на заняттях: виконання письмових робіт, участь у дискусіях, рольових іграх, аналіз ситуацій.

Таблиця 2

Дефініція поняття «самостійна робота» у працях зарубіжних вчених та іноземних тлумачних словниках

Автор	Структура поняття				
	1	2	3	4	5
Oxford Advanced Learner's dictionary	+				
Oxford Learner's Thesaurus	+				
Німецький орфографічний словник – Duden		+			
Dictionnaire du Francais LE ROBERT&CLE international			+		
Б. Єсіпов				+	
І. Харламов					+

Примітки:

1. Діяльність із вивчення чогось без допомоги чи втручання вчителя.
2. Не контролюється ззовні, вільний у своїх діях, незалежний від інших.
3. Характеристики, за якими людина чи річ відрізняються від інших.
4. Робота, яка виконується без безпосередньої участі педагога.
5. Активна пізнавальна самостійна діяльність студента.

У такому навчальному процесі викладач виступає у ролі тьютора (наставника, помічника).

Педагоги-практики акцентують увагу на раціональній організації розумової праці студента, що здійснюється шляхом використання прийомів активної роботи з матеріалом, умінням здійснювати смислове групування матеріалу, виділяти головне, складати план.

Самостійність у навчальному процесі може мати різні форми та ступені, які класифікують залежно від міри участі в ньому як викладача, так і самого студента. Якщо завдання для самостійної роботи пропонує викладач – це один ступінь самостійності, якщо педагог створює умови для самостійності, а студент сам визначає завдання для самостійної роботи – це другий ступінь самостійності, якщо ж здобувач вищої освіти сам визначає проблему і завдання для самостійної роботи – це третій, більш повний ступінь самостійності (Григорчук, 2002: 158).

Навчально-пізнавальна діяльність у закладі вищої освіти забезпечує професійну підготовку студентів і включає самостійне виконання ними проєктів. Успішне виконання такого виду творчих робіт відображає міжпредметні зв'язки, синтез отриманих знань, вміння застосовувати теоретичні знання для розв'язування практичних завдань, високий рівень самоорганізованості, самоконтролю та відповідальності. В основу застосування сучасної проєктної роботи покладено ідеї особистісно-орієнтованого навчання, свободи творчості студентів (Олексюк, 2014: 180). Свобода творчості має важливе значення у навчальному процесі, адже вона породжує позитивні емоції, збільшує активність, прагнення до самостійних дій. Результатом такої діяльності є підвищення рівня продуктивності праці.

Зазначимо, що роль викладача у самостійній роботі студента є керуючою та направляючою. Спочатку викладач планує й організовує роботу, а пізніше мотивує здобувача вищої освіти до її виконання, скеровує в потрібне русло. Успішність самостійної аудиторної роботи студентів залежить від уміння викладача правильно організувати процес, спланувати етапи її виконання, що, у свою чергу, сприятиме продуктивному та цілеспрямованому навчанням.

У навчальному процесі важливою є культура спілкування викладача і студента, який повинен відчувати, що його поважають, рахуються з його думкою, толерантно ставляться до його самопідготовки.

Самостійність студента є досить непростим процесом, який потребує відповідних вмінь і навичок: розуміння сенсу й мети роботи, органі-

зації власного навчання та часу, аналізу та структуризації інформації, вирішення питань і завдань у нестандартний спосіб.

Викладачу важливо розуміти внутрішні чинники, котрі сприяють активізації самостійної роботи студентів (Геревич, 2014: 284):

- корисність виконуваної роботи (якщо студент знає, що результати його діяльності будуть значимі для певного предмету і використовуватимуться надалі, його мотивація до виконання зростає в рази);
- участь студентів у творчій діяльності;
- інтенсивну підготовку (використання в навчальному процесі активних методів, таких як: ігровий тренінг, ділова гра тощо, спрямованих на отримання знань із декількох предметів);
- участь в олімпіадах, конкурсах;
- використання мотивуючих факторів контролю знань (накопичувальних оцінок, рейтингу);
- заохочення студентів за успіхи (стипендії, преміювання);
- індивідуалізацію завдань як аудиторних, так і позааудиторних.

Індивідуалізація навчального процесу, що реалізовується в рамках диференційованого навчання, є важливим орієнтиром і фактором успішного його забезпечення, адже, здійснюючи поділ студентів (за рівнем знань, типологією характеру тощо) на умовні групи, викладач створює ідеальні умови для комфортного навчання, спілкування та розвитку особистості.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 2014 р. (Закон України, 2014) державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- доступності вищої освіти;
- міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти за умови збереження і розвитку досягнень і прогресивних традицій національної вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти.

Всі перелічені в законі принципи є значимими та ключовими для освіти зокрема та для суспільства загалом, адже процес наступності освіти, освіти впродовж життя, інтеграція нашої держави у Європейській освітній простір зі збереженням власних передових традицій вищої школи є тими орієнтирами та векторами, за якими повинна рухатися Україна.

Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом.

Відповідно до цього закону основними завданнями закладу вищої освіти є (Закон України, 2014):

- участь у забезпеченні суспільного й економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

- формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися за сучасних умов;

- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

- налагодження міжнародних зв'язків і провадження міжнародної діяльності у галузі освіти, науки, спорту, мистецтва та культури.

Інноваційна діяльність, вміння мислити творчо, самоорганізація у процесі навчання, активність, відповідальність – це ті характеристики, які життєво необхідні для здобувача вищої освіти у ХХІ ст., адже світ швидкоплинний і швидкозмінний, і, щоб бути затребуваним спеціалістом у майбутньому, студенту важливо навчитися всіх цих компетенцій на етапі навчання.

Освітній процес, як зазначено в законі (Закон України, 2014), – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти та науки, що провадиться у закладі вищої освіти через систему науково-методичних і педагогічних заходів і спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, котрі навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Результативність самостійної роботи студента відображається в контролі знань, який є обов'язковим на різних етапах виконання того чи іншого завдання. Кожна форма контролю (залік, екзамен, тест, опитування, діалог) має певну функцію та смислове значення, допомагає визначити глибину знань студента, якість застосованих методів навчання, проте контроль самостійної роботи студентів не повинен бути самоціллю для викладача. Все ж таки важливішим є сам процес навчання, а не його результат.

Серед методів і прийомів активізації аудиторної самостійної роботи студентів варті уваги:

завдання та вправи, тренінги, нестандартні запитання, рольові ігри, тести на поглиблене розуміння матеріалу, програмоване навчання, написання рефератів (Пашенко, 2004: 196). Активізації пізнавальної самостійної роботи студентів сприяє розвиток таких мисленнєвих операцій, як порівняння, аналогія, класифікація та групування матеріалу. Важливими є вміння відстоювати власну думку, робити висновки, ставити запитання.

Однією із форм навчально-пізнавальної, дослідної діяльності студента є курсова робота, яка виконується згідно з навчальним планом протягом навчального року чи семестру. Головною метою такого виду діяльності є закріплення та поглиблення вже набутих знань, формування вмінь самостійного проведення наукового дослідження (систематизації, відбору, групування матеріалу), набуття досвіду у наукових дослідженнях. Виконання курсових робіт дає можливість поєднувати навчальну та науково-дослідну роботу, за якої самостійна діяльність студента є ключовою ціллю викладача.

У процесі організації самостійної роботи студентів у педагога можуть виникати певні труднощі: відсутність методичних рекомендацій, структурно-логічних схем виконання певного завдання, економічні проблеми, труднощі, пов'язані із забезпеченням студентів необхідними навчальними матеріалами та доступом до джерел інформації (Демченко, 2006: 69).

Зазначимо, що знання, уміння та навички неможливо передати від одного іншому так, як це можна зробити з певною матеріальною річчю. Кожен самостійно проходить шлях опанування певною сумою знань і вмінь, вироблення власних навичок, долаючи етапи сприйняття, усвідомлення, аналізу, систематизації. Український науковець О. Вишневецький у своїх працях наголошував, що вміння є наслідком засвоєння інформації. Поверхневим рівнем засвоєння є знання, які формуються у процесі запам'ятовування певної суми фактів і правил. Глибший рівень проявляється у здатності людини мобілізувати знання задля виконання певних дій, необхідних для досягнення мети. Вміння передбачає активізацію не лише знань, але й навичок. Навичку вчений розуміє як здатність людини виконувати певну дію автоматично, без участі уваги (Захарова, 2014: 11).

Із метою забезпечення якісної самостійної роботи студента у закладі освіти повинні створюватися належні умови (Панасенко, 2007: 23):

- систематичне виконання студентами всіх видів самостійної роботи (створення чіткого гра-

фіку самостійної роботи студента та забезпечення відповідного контролю);

- комплексний підхід до самостійної роботи (полягає в логічній єдності отриманої студентом інформації під час лекцій, семінарських і практичних занять);

- мотивація (інтерес до самого процесу пізнання, а не до оцінки);

- необхідність формування пізнавального інтересу (завдяки поглибленому вивченню науки);

- створення у закладі вищої освіти педагогічного середовища (творчий підхід викладачів до своєї справи, висока якість та ефективність навчання, активна позиція студента);

- зменшення навчального навантаження викладачів;

- наукове та навчально-методичне забезпечення для підготовки студента (розширення бібліотечних фондів і залів для роботи з літературою);

- комп'ютеризація закладів вищої освіти.

Розглянемо основні види мотивації: зовнішню (залежність професійної кар'єри від результатів навчання у ЗВО), внутрішню (нахили студента, його здатність до навчання) та навчальну (розуміння користі від виконання роботи). Проблема мотивації студента до організації та виконання позааудиторної самостійної роботи є надзвичайно важливою й актуальною, оскільки саме мотив є рушійною силою для розвитку особистості (Бойко, 2009: 22).

Аналізуючи досвід організації самостійної позааудиторної роботи студентів у США, дослідниця І. Сулим відзначила, що мотиваційно-цільова спрямованість чітко проявляється в моделях «прогресивного навчання» (Р. Томас, В. Перрі) та «значущого навчання» (Р. Джонсон), які реалізуються засобами організації самостійної роботи студента за індивідуальними планами, системою вивчення предметів за вибором, гнучким модульним розкладом занять (Коновал, 2013: 90).

У контексті мотивації варто згадати, що внутрішня мотивація до дій є рушійною, оскільки відбувається усвідомлення мети своєї діяльності, самоорганізація щодо розподілу навантажень у часі, самоконтроль виконання поставлених завдань.

Дослідниця А. Петрова (Петрова, 2006: 18), розглядаючи тему дидактичних умов організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів, наголошує на ядрі самостійної навчальної діяльності – пізнавальному завданні, обов'язковим елементом якого є проблема, котра стимулює студента до самостійних

пошуків її вирішення. Зазначимо, що проблемна ситуація вимагає активізації мисленневих операцій, які сприяють знаходженню шляхів для її вирішення.

Висновки. Аналізуючи місце самостійної роботи в навчальному процесі ЗВО, зазначимо, що така форма роботи є передумовою активізації пізнавальної діяльності. Розглядаючи наукові підходи як зарубіжних, так і вітчизняних педагогів, психологів, варто відзначити, що самостійна робота студента у закладах вищої освіти стає пріоритетною, оскільки допомагає вирішити ті завдання, які покладені на навчальні заклади: формування та розвиток готовності студентів до самоосвіти, розвиток творчих здібностей, наукового світогляду, системи сучасних професійних знань. Самостійне оволодіння знаннями, з погляду психології, має стати для студента цілеспрямованим процесом пізнання.

Лише за умови активної навчальної діяльності студента, прояву його вольових якостей, прагнення до самоосвіти, самоконтролю та самодисципліни навчальний процес буде якісним і ефективним. Зрештою, студент повинен відчувати власну відповідальність за якість і продуктивність свого навчання.

Порівнюючи самостійну навчальну діяльність студентів зарубіжних і вітчизняних ЗВО, зауважимо, що в перших відводиться більше годин для самостійної роботи, глибшим є розуміння студентами ролі такого виду роботи та її сутності, вища мотиваційна спрямованість, сформовані навички самостійного опрацювання, належний рівень самоконтролю. В українських реаліях головною проблемою є те, що молода людина, обравши собі майбутню спеціальність, недостатньо активна у навчанні та не завжди здатна самостійно організувати власну діяльність.

Знання, вміння та навички неможливо просто передати від однієї людини до іншої. Їх формування – це процес довготривалий і кропіткий, потребує вмілого керівництва, ефективного планування роботи викладача у поєднанні з вольовими зусиллями студента, його прагненням до самовдосконалення та самоосвіти. Це все сприяє якісному процесу навчально-пізнавальної діяльності, формуванню глибоких і змістовних знань і навичок, становленню творчої, всесторонньо розвинутої, самодостатньої особистості.

Очевидною є потреба у подальшій педагогічній розвідці щодо самостійності, працездатності студента, розвитку мотивації, самоорганізаційних здібностей, навичок самоконтролю тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Я. Організація самостійної роботи студентів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Рідна школа*. 2009. № 10. С. 19–23.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Григорчук Г. В. Пізнавальна задача як умова активізації самостійної роботи студентів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія*. 2002. Вип. 6. Ч. 2. С. 158–160.
4. Геревич М. О. Організація самостійної роботи студентів як засіб формування професійної компетенції майбутніх фахівців. *Міжнародний науковий вісник*. 2014. Вип. 8 (27). С. 282–285.
5. Грицюк Л. К. Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 17: Педагогічні науки. С. 9–14.
6. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів. *Рідна школа*. 2006. № 5. С. 68–70.
7. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1961. 239 с.
8. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text>.
9. Захарова Г. Б. Інформаційні технології як засіб формування вмінь самостійно-пізнавальної діяльності студентів : методичні рекомендації для викладачів і студентів. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. 116 с.
10. Король С. Індивідуальні стратегії навчання як засіб підвищення ефективності самостійної роботи студентів. *Людознавчі студії*. 2009. Вип. 19: Педагогіка. С. 135–145.
11. Коновал О. А. Теоретико-методологічні підходи до організації самостійної роботи студентів. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 19. С. 88–95.
12. Кобрій О. Психолого-педагогічні умови організації самостійної роботи студентів. *Людознавчі студії*. 2009. Вип. 19: Педагогіка. С. 144–124.
13. Німецький орфографічний словник – Duden, Konrad Duden, 2017. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch>.
14. Овчаренко Т. Самостійна робота, як форма управління пізнавальною діяльністю студентів вузу. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2005. № 1. С. 18–20.
15. Олексюк Г. Я. Самостійна робота як засіб розвитку пізнавальної діяльності студентів. *Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті: методологія, теорія, практика*. 2014. С. 176–182.
16. Організація самостійної роботи студентів / за заг. ред. В. М. Король, В. П. Мусієнко, Н. Т. Токової. Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. 216 с.
17. Панасенко Е. Самостійна робота студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 22–24.
18. Пащенко Т. М. Засоби активізації пізнавальної діяльності в процесі самостійної роботи студентів. *Нові технології навчання*. 2004. Вип. 39. С. 195–200.
19. Петрова А. Дидактичні умови організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Рідна школа*. 2006. № 7. С. 16–19.
20. Петрикович Ю. Я. Використання інформаційних технологій у самостійній роботі студентів. *Теоретичні та прикладні аспекти використання інформаційних технологій у системі університетської освіти*. 2008. С. 39–41.
21. Пидкасистый П. И. Сущностная характеристика познавательной деятельности. *Вестник высшей школы*. 1985. № 9. С. 35–39.
22. Психологічний словник. URL: <https://psycholog.klasna.com/uk/site/psikhologichnii-slovník.html>.
23. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. С. 46.
24. Таран І. В. Творча самостійність студентів. Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України. 2007. Ч. 2. С. 137–140.
25. Указ президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
26. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : «Абрис», 2002. 751 с.
27. Dictionnaire du Francais LE ROBERT&CLE international, Rey-Debove, J. 2006. 1248 p. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition>
28. Oxford Learner's Thesaurus. A dictionary of synonyms / Oxford University Press, 2008. 1024 p.
29. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Oxford University Press, 2015. 1539 p.

REFERENCES

1. Boiko Ya. Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv u vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Organization of independent students' work in higher pedagogical educational institutions]. *Ridna shkola*, 2009. № 10. pp. 19–23 [in Ukrainian].
2. Busel V. T. (ed.) Velykyi tлумachnyi slovník suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], Kyiv, Irpin: VTF "Perun", 2004. 1440 p. [in Ukrainian].
3. Hryhorchuk H. V. Piznavalna zadacha yak umova aktyvizatsii samostiinoi roboty studentiv [Cognitive task as a condition for activating independent students' work]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Ser. Pedahohika i psykhohihiia*, 2002. Vol. 6. T. 2, pp. 158–160 [in Ukrainian].

4. Herevych M. O. Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv yak zasib formuvannya profesiinoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv [Organization of independent students' work as a means of forming the professional competence of future professionals]. *Mizhnarodnyi naukovi visnyk*, 2014. Vol. 8 (27). pp. 282–285 [in Ukrainian].
5. Hrytsiuk L. K. Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv u navchalnomu protsesi vyshchoho navchalnoho zakladu [Organization of independent students' work in the educational process of higher education]. *Naukovi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, № 17: Pedagogichni nauky, 2011. pp. 9–14 [in Ukrainian].
6. Demchenko O. Dydaktychna systema orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv [Didactic system of organization independent students' work]. *Ridna shkola*, 2006. № 5. pp. 68–70 [in Ukrainian].
7. Esypov B. P. Samostoiatelnaia robota uchashchykh na urokakh [Independent students' work in lessons], Moskva: Hosudarstvennoe uchebno-pedahohicheskoe yzdatelstvo mynisterstva prosveshcheniya RSFSR, 1961. 239 p. [in Russian].
8. Law of Ukraine “On Higher Education” from July 1, 2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text> [in Ukrainian].
9. Zakharova H. B. Informatsiini tekhnologii yak zasib formuvannya vmin samostiino-piznavalnoi diialnosti studentiv: metodychni rekomenditsii dlia vykladachiv i stud [Information technologies as a means of forming skills of independent-cognitive activity of students: methodical recommendations for teachers and students]. Kyiv: [Kyivskiy un-t im. B. Hrinchenka], 2014. 116 p. [in Ukrainian].
10. Korol S. Indyvidualni stratehii navchannia yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti samostiinoi roboty studentiv [Individual learning strategies as a means of improving the efficiency of students' independent work]. *Liudynoznavchi studii*, Vol. 19: Pedagogika, 2009. pp. 135–145 [in Ukrainian].
11. Konoval O. A. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv [Theoretical and methodological approaches to the organization of independent students' work]. *Pedahohichniy almanakh*, 2013. Vol. 19. pp. 88–95 [in Ukrainian].
12. Kobrii O. Psykholoho-pedahohichni umovy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv [Psychological and pedagogical conditions for organizing independent students' work]. *Liudynoznavchi studii*, Vol. 19: Pedagogika, 2009. pp. 144–124 [in Ukrainian].
13. Nimetskyi orfohrafichnyi slovnyk [German orthographic dictionary] – Duden, Konrad Duden, 2017. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> [in German].
14. Ovcharenko T. Samostiina robota, yak forma upravlinnia piznavalnoiu diialnistiu studentiv vuzu [Independent work as a form of cognitive activity management of university students]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*, 2005. № 1, pp. 18–20 [in Ukrainian].
15. Oleksiuk H. Ya. Samostiina robota yak zasib rozvytku piznavalnoi diialnosti studentiv [Independent work as a means of developing students' cognitive activity]. *Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v osviti: metodolohiia, teoriia, praktyka*, 2014. pp. 176–182 [in Ukrainian].
16. Korol V. M., Musiienko V. P., Tokova N. T. (eds.) Orhanizatsiia samostiinoi roboty studentiv [Organization of independent students' work], Cherkasy: Vyd-vo ChDU, 2003. 216 p. [in Ukrainian].
17. Panasenko E. Samostiina robota studentiv u vyshchomu pedagogichnomu navchalnomu zakladi [Independent students' work in higher pedagogical educational institution]. *Ridna shkola*, 2007. № 5, pp. 22–24 [in Ukrainian].
18. Pashchenko T. M. Zasoby aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti v protsesi samostiinoi roboty studentiv [Means of activating cognitive activity in the process of independent students' work]. *Novi tekhnologii navchannia*, 2004. Vol. 39. pp. 195–200 [in Ukrainian].
19. Petrova A. Dydaktychni umovy orhanizatsii samostiinoi navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv [Didactic conditions for the organization of independent educational and cognitive activities of students]. *Ridna shkola*, 2006. № 7. pp. 1–19 [in Ukrainian].
20. Petykovych Yu. Ya. Vykorystannia informatsiinykh tekhnologii u samostiinii roboti studentiv [Usage of information technology in independent students' work]. *Teoretychni ta prykladni aspekty vykorystannia informatsiinykh tekhnologii u systemi universytetskoï osvity*, 2008. pp. 39–41 [in Ukrainian].
21. Pidkasistyiy P. I. Suschnostnaya harakteristika poznavatelnoy deyatelnosti [Essential characteristics of cognitive activity], *Vestnik vyisshey shkoly*, 1985. № 9. pp. 35–39 [in Russian].
22. Psykholohichniy slovnyk [Psychological dictionary] URL: <https://psycholog.klasna.com/uk/site/psikhologichni-slovník.html> [in Ukrainian].
23. Bilodid I. K. (ed.) Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Ukrainian language Dictionary: in 11 vols.], AN URSR. Instytut movoznavstva; Kyiv: Naukova dumka., 1970–1980. T. 9. pp. 46 [in Ukrainian].
24. Taran I. V. Tvorchia samostiinist studentiv [Creative students' independence]. *Profesionalizm pedahoha v konteksti Yevropeiskoho vyboru Ukrainy*, 2007. Vol. 2. pp. 137–140 [in Ukrainian].
25. Decree of the President of Ukraine “On the National Doctrine of Education Development” from April 17, 2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> [in Ukrainian].
26. Shynkaruk V. I. (ed.) Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary], Kyiv, “Abrys”, 2002. 751 pp. [in Ukrainian].
27. Dictionnaire du Francais LE ROBERT&CLE international, Rey-Debove, J. 2006. 1248 p. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition> [in French].
28. Oxford Learner's Thesaurus. A dictionary of synonyms / Oxford University Press, 2008. 1024 p. [in English].
29. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Oxford University Press, 2015. 1539 p. [in English].